

HANNA KARASZEWSKA, JOANNA RAJEWSKA DE MEZER

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

DZIAŁANIA POMOCOWE I ICH ZNACZENIE DLA POPRAWNEGO PRZEBIEGU PROCESU READAPTACJI OSÓB OPUSZCZAJĄCYCH ZAKŁAD KARNY

ABSTRACT. Karaszewska Hanna, Rajewska de Mezer Joanna, *Działania pomocowe i ich znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu readaptacji osób opuszczających zakład karny* [Aid Activities and Their Importance for the Proper Functioning of the Process of Social Reintegration of People Leaving Prison]. *Studia Edukacyjne* nr 29, 2013, Poznań 2013, pp. 213-231. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2738-0. ISSN 1233-6688

The authors describe the multiplicity of tasks performed by the Polish state and non-governmental organizations for the sake of persons released from prison. A return to society after serving a prison sentence is a challenge for both a former convict and society. The period after leaving a prison is very important and difficult because it influences the person's future life. There are many and varied factors influencing the process of social re-adaptation of prisoners. The preparation for the social reintegration of a prisoner begins already in a penitentiary institution and should be continued after a person is released. The Polish state and non-governmental organizations provide assistance and these actions should instil in an individual the need to perform legitimate social roles.

Key words: social reintegration, post-penitentiary assistance, convicted

Problem pomocy osobom, które dokonały przestępstw zawsze wzbudzał wiele kontrowersji. Powstaje bowiem pytanie: czy warto pomagać tym, którzy złamali normy zarówno prawne, jak i moralne? Jednocześnie, wiedza na temat funkcjonowania człowieka w warunkach izolacji, jej niekorzystnym wpływie, skłania do stwierdzenia, że osoby opuszczające zakład karny nie można pozostawić bez pomocy, jako że zwiększa to ryzyko powrotu do przestępstwa. Świadczenie pomocy tym osobom stanowi istotny element procesu readaptacji społecznej. Przewidziane w prawie formy wsparcia są

często niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie byłych skazanych. Celem artykułu jest przedstawienie zadań świadczonych przez państwo oraz instytucje pozarządowe wobec osób, które odbywały karę pozbawienia wolności.

Kara pozbawienia wolności funkcjonuje jako narzędzie o charakterze dyscyplinującym społeczeństwo i jego członków od najdawniejszych czasów. Informacje o tej i innych karach wymierzanych za złamanie obowiązującej normy – najpierw społecznej, potem prawnej – uzyskujemy zgłębiając źródła historyczne, zapoznając się z przetrwałymi do naszych czasów aktami prawa różnych narodów, z różnych okresów ich istnienia. Kara pozbawienia wolności istnieje obecnie w systemie prawnym każdego państwa, powodując umieszczenie skazanego w warunkach izolacji od środowiska zewnętrznego. W myśl obowiązującego w Polsce Kodeksu karnego wykonawczego (art. 67): wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa. W tym celu prowadzi się zindywidualizowane oddziaływanie na skazanego w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych typach i rodzajach zakładów karnych¹.

Kara, zgodnie z jej teorią mieszaną, ma stanowić sprawiedliwą odpłatę za czyn będący przestępstwem, ale równocześnie spełniać funkcje o charakterze prewencji ogólnej i szczególnej. Cele kary wzajemnie się uzupełniają, bowiem zapobieganie przestępczości następuje zarówno przez oddziaływanie kary na konkretnego sprawcę, jak i na ogół społeczeństwa. Oddziaływanie na indywidualnego sprawcę ma według zwolenników tych teorii polegać na: unieszkodliwieniu sprawcy, odstraszeniu od popełnienia kolejnych czynów karalnych, poprawie sprawcy (współcześnie: resocjalizacja przestępcy). Natomiast, aspektami generalno-prewencyjnymi oddziaływania kary są: aspekt negatywny – związany z zapobieganiem przestępczości przez odstraszenie potencjalnych sprawców oraz aspekt pozytywny – związany z umacnianiem świadomości obowiązywania norm prawnych w społeczeństwie².

Literatura przedmiotu wskazuje na wiele funkcji omawianej kary oraz różne jej cele, ale jednym z ważniejszych celów kary jest resocjalizacja ska-

¹ Art. 67 Ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (DzU z 1997, nr 90, poz. 557 ze zm.).

² Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2001, s. 151 i n.; B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 16-20.

zanych. B. Hołyst działalność resocjalizacyjną rozumie jako „zespół czynności zmierzających do takiej zmiany cech osobowości jednostki, aby była ona zdolna do funkcjonowania w społeczeństwie”³. Klasyki myśli resocjalizacyjnej w Polsce Cz. Czapów i S. Jedlewski uznali, iż resocjalizacja jest procesem uczenia się, podczas którego osoby uczące się podlegają zmianom przez eliminowanie niepożądanych nawyków o charakterze destrukcyjnym i antagonistycznym wobec oczekiwań społecznych⁴. Cel ten jest trudny do zrealizowania, zwłaszcza gdy dotyczy osób zdemoralizowanych, a przede wszystkim pozytywnie nastawionych do grup o charakterze przestępczym i samego przestępstwa. H. Machel wskazuje na dwa cele resocjalizacji penitencjarnej, które różnią się stopniem efektywności. Autor wymienia cel minimum, czyli „stan osobowości więźnia, który umożliwi jemu funkcjonowanie w społeczeństwie (po zwolnieniu z więzienia) w sposób nie naruszający norm prawnych”⁵. Nie chroni on jednak byłego przestępcy przed zjawiskiem recydywy. Drugi, określany jako cel maksimum, czyli taki

stan osobowości więźnia, który umożliwi jemu funkcjonowanie w społeczeństwie nie tylko w sposób nie naruszający norm prawnych, ale także w sposób respektujący wiele istotnych i ważnych dla życia społecznego norm moralnych (...). Osiągnięcie celu maksimum ułatwia zatem readaptację i reintegrację społeczną. Osiągnięcie celu minimum pozwala byłemu przestępcy na funkcjonowanie na pograniczu normy prawnej, często nie chroni go przed naruszeniem niektórych norm moralnych, uniemożliwia lub bardzo utrudnia wydostanie się z obszaru stygmatyzacji, odpowiedzialnego często za powrót do przestępstwa⁶.

Realizacja celu maksimum stanowi sytuację optymalną dla jednostki opuszczającej zakład karny, ponieważ readaptacja społeczna oznacza ponowne przystosowanie się do życia, pełnienie konstruktywnych ról społecznych, a zatem czynne uczestnictwo w społeczeństwie. Jak wskazuje W. Ambroziak, proces ten jest ukoronowaniem podejmowanych wobec niej oddziaływań resocjalizacyjnych⁷, których zakres uzależniony jest w przypadku sprawców przestępstw od typu i rodzaju zakładu karnego, w którym odbywali karę pozbawienia wolności, ale również od samej aktywności skazanych i ich gotowości na współpracę.

³ B. Hołyst, *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. 1, red. B. Hołyst, Warszawa 1984, s. 31.

⁴ H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994, s. 14.

⁵ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 21.

⁶ Tamże.

⁷ W. Ambroziak, *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008, s. 183.

Według B. Skafiriak, readaptacja uzależniona jest

w głównej mierze od skazanych, między innymi ze względu na warunki kryminogenne środowiska, do którego być może powrócą po odbyciu kary. Pomyślność tego złożonego procesu ma swoje uwarunkowania także w kulturze społecznej. By proces reintegracji społecznej był kontynuowany poza jednostką penitencjarną, potrzebne jest zainteresowanie drugim człowiekiem i problemami w związku z sytuacją przejścia z izolacji do wolności społecznej. Akceptacja, tolerancja, pozytywne ustosunkowanie społeczne do osób w fazie ponownej socjalizacji społecznej wymagają zmiany mentalności społeczeństwa, zorientowanej na zysk udzielania pomocy osobom opuszczającym zakłady karne, jaki będzie procentował jakością naszego życia, a skazanym pozwoli uwierzyć, iż z chwilą zwolnienia nie rozpoczyna się dla nich prawdziwe uwięzienie na wolności⁸.

Z kolei, K. Linowski rozpatrując proces readaptacji, dostrzega konieczność akcentowania w nim pojęcia więzi społecznych, które przecież już w trakcie odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności powinny być podtrzymywane, rozwijane, czy też odbudowywane ze środowiskiem zewnętrznym. Dlatego, instytucje penitencjarne zwracają uwagę na związki, relacje skazanego z rodziną, osobami bliskimi, akcentują konieczność wykonywania przez niego pracy, czy uczestnictwa w przedsięwzięciach (np. artystycznych, charytatywnych)⁹. Działania te służą powrotowi do społeczeństwa.

Realizacja procesu readaptacji społecznej osób opuszczających zakłady karne po odbyciu kary pozbawienia wolności jest zatem możliwa, kiedy wsparcia, pomocy udzielią odpowiednie podmioty oraz gdy jednostka chce uczestniczyć w powyższych działaniach. W procesie readaptacji społecznej należy uwzględnić także czynniki osobowościowe, między innymi sprawność intelektualną, odporność na stres, zdolność do empatii i współdziałania, które wpłyną na powodzenie powyższego procesu¹⁰. Zatem, świadczenie pomocy, jej przyjęcie oraz umiejętność skorzystania stanowią trzy elementy jednego procesu.

Jedną z form polityki społecznej państwa jest pomoc postpenitencjarna, nastawiona na udzielanie pomocy osobom opuszczającym zakłady karne. Jest to działalność państwowa i społeczna, której cel polega na materialnym

⁸ B. Skafiriak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, red. B. Skafiriak, Kraków 2007, s. 257.

⁹ K. Linowski, *Wsparcie społeczne a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Radom 2010, s. 135-136.

¹⁰ E. Pindel, *Ułatwienia i trudności na drodze do readaptacji społecznej po karze pozbawienia wolności*, [w:], *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Kraków 2009, s. 108.

i psychicznym wspieraniu osób zwalnianych z zakładów karnych, a którą rozpatrywać można w wymiarze dogmatyczno-prawnym, jak i społeczno-pedagogicznym¹¹. Może być zatem formalna – wynikająca z obowiązujących przepisów, jak i nieformalna – związana z udzielaniem informacji czy poradnictwem, ale także można ją rozpatrywać w znaczeniu węższym, kiedy jej udzielenie następuje na podstawie przepisów Kodeksu karnego wykonawczego¹² i rozporządzenia w sprawie Funduszu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej¹³ oraz szerszym, gdy obejmuje ogół działań pomocowych o charakterze systemowym, podejmowanych na podstawie różnych aktów prawnych, wobec osób opuszczających jednostkę penitencjarną. Akty prawne różnej rangi regulują bezpośrednio lub pośrednio problematykę wsparcia osób opuszczających zakłady karne, których celem jest ułatwienie im procesu readaptacji społecznej.

Pomoc postpenitencjarna udzielana jest na podstawie ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy¹⁴, która przewiduje, że okres do sześciu miesięcy przed opuszczeniem przez odbywającego karę jednostki penitencjarnej (także po odbyciu całości kary oraz na podstawie zwolnienia warunkowego) będzie stanowił czas przygotowania skazanego do życia w środowisku otwartym. Jest to pierwszy etap formalnego, ustawowo określonego przygotowania skazanego do reintegracji społecznej. Podkreśla się wagę nawiązania kontaktu z podmiotami systemu wsparcia – kuratorem sądowym, organami pomocy społecznej oraz organizacjami pozarządowymi. Okres ten ustalany jest przez komisję penitencjarną lub sąd penitencjarny¹⁵. Podejmowane działania mają umożliwić skazanemu nawiązanie kontaktu z najbliższymi i środowiskiem, do którego powróci, co pozwoli mu wejść w konstruktywne role społeczne. Ich zakres i sposób udzielenia pomocy ustalają podmioty systemu wsparcia ze skazanym. Poprzedzone są dogłębną analizą sytuacji rodzinnej, materialno-bytowej, zdrowotnej i zawodowej opuszczającego jednostkę penitencjarną¹⁶. Powinny opierać się na zasadzie współdziałania i współpracy, na podstawie niezwykle istotnej zasady po-

¹¹ P. Stępnia, *Pomoc społeczna i pomoc postpenitencjarna jako wsparcie społecznej readaptacji skazanych. Pojęcie, geneza i rozwój*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2008, s. 197.

¹² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (DzU z 1997, nr 90, poz. 557 ze zm.) – K.k.w.

¹³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 stycznia 2012 r. w sprawie Funduszu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej (DzU z 2012, poz. 49).

¹⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (DzU z 1997, nr 90, poz. 557 ze zm.) – zwana w skrócie K.k.w.

¹⁵ Art. 164 §1 i 2 K.k.w.

¹⁶ Art. 165 K.k.w.

mocniczości. Przejawia się ona na przykład w informowaniu osoby opuszczającej jednostkę penitencjarną o dostępnych formach pomocy. Jak podkreśla M. Porowski, ważna jest ocena samej potrzeby pomocy, następnie jej zakresu, także wysiłków oraz możliwych do przewidzenia następstw działań zarówno dla osoby, której jest świadczona, jak i tej, która jej udziela¹⁷.

Istotnym czynnikiem pomocowym jest Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej¹⁸, którego dysponentem jest minister sprawiedliwości. Przychody Funduszu stanowią środki pieniężne pochodzące z:

- 1) orzeczonych przez sądy nawiązek oraz świadczeń pieniężnych;
- 2) potrąceń w wysokości 10% wynagrodzenia przysługującego za pracę skazanych zatrudnionych w formach określonych przepisami;
- 3) wykonania kar dyscyplinarnych;
- 4) spadków, zapisów i darowizn;
- 5) dotacji, zbiórek i innych źródeł.

Środki Funduszu są przeznaczane na:

- 1) pomoc osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz członkom ich rodzin, zwłaszcza pomoc medyczną, psychologiczną, rehabilitacyjną, prawną oraz materialną, udzielaną przez jednostki niezaliczane do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszenia, fundacje, organizacje i instytucje;

- 2) pomoc postpenitencjarną osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz członkom ich rodzin, udzielaną przez zawodowych kuratorów sądowych oraz służbę więzienną;

- 3) pomoc postpenitencjarną osobom, dla skazanych, udzielaną przez organizacje pozarządowe, związki wyznaniowe, osoby godne zaufania;

- 4) działalność podejmowaną lub powierzoną przez dysponenta Funduszu, mającą na celu wsparcie i rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz pomocy postpenitencjarnej, w szczególności na:

- a) promowanie i wspieranie inicjatyw oraz przedsięwzięć służących poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych wskutek przestępstwa oraz skutecznej readaptacji skazanych;

- b) podejmowanie przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i informacyjnym;

- c) pokrywanie kosztów związanych z organizowaniem i prowadzeniem szkoleń;

¹⁷ M. Porowski, *Psychospołeczne aspekty pomocy dla więźniów*, [w:] *System penitencjarny i postpenitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musidłowski, Warszawa 2003, s. 305.

¹⁸ Wcześniej, przed 1 stycznia 2012 roku, Fundusz Pomocy Postpenitencjarnej.

d) podejmowanie, organizowanie i zlecenie badań naukowych dotyczących sytuacji oraz potrzeb osób pokrzywdzonych w wyniku przestępstwa oraz osób skazanych¹⁹.

Minister sprawiedliwości w drodze rozporządzenia z 3 stycznia 2012 r. w sprawie Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej (DzU z 2012 poz. 49), wydanego na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 43 §19 K.k.w. określił tryb udzielania pomocy osobom pokrzywdzonym wskutek przestępstwa oraz członkom ich rodzin, tryb udzielania pomocy osobom pozbawionym wolności, zwalnianym z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz członkom ich rodzin, warunki i tryb udzielania dotacji z Funduszu, szczegółowe zadania, na które przeznaczane są środki Funduszu, sposób wykorzystywania i rozliczania środków Funduszu, w tym wzór i terminy składania przez podmioty kwartalnych informacji, oraz szczegółowe zasady gospodarki finansowej Funduszu. Działania realizowane w jednostkach penitencjarnych podejmowane są również dzięki wykorzystaniu funduszy europejskich, których przeznaczenie dotyczy głównie szkoleń zawodowych, doradztwa zawodowego czy klubów pracy²⁰.

Pomoc w procesie readaptacji społecznej udzielana jest osobom opuszczającym zakłady karne na podstawie Ustawy o pomocy społecznej²¹ na podstawie wspomnianej już powyżej fundamentalnej zasady obowiązującej w pomocy społecznej, a mianowicie zasady pomocniczości. Polega ona na tym, iż podejmując działania pomocowe, zmierza się do tego, aby udzielone wsparcie doprowadziło do uruchomienia potencjału jednostki, jej aktywizacji społecznej, zawodowej i wyposażenia jej w kompetencje niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Działając w myśl tej zasady, należy pamiętać o zachowaniu równowagi pomiędzy świadczoną pomocą a działaniami własnymi jednostki. Rolą państwa jest wsparcie jednostki w działaniach przekraczających jej możliwości (subsydiarne towarzyszenie), ale winno mieć ono charakter przejściowy, skutkujący zaktywizowaniem jednostki do samodzielnego działania (subsydiarna redukcja)²².

Zgodnie z Ustawą o pomocy społecznej, można wyróżnić dwie grupy form pomocy: pieniężną i niepieniężną. Zostały one wymienione w art. 36 cytowanej ustawy.

Świadczeniami pieniężnymi są:

- zasiłek stały,

¹⁹ Art. 43 §8 K.k.w.

²⁰ Szerzej na ten temat: J. Gontarz, *Celem jest pomoc*, [w:] *Fundusze Europejskie w Polsce. Integracja społeczna i zawodowa*, Biuletyn Informacyjny, marzec 2010, s. 9.

²¹ Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU z 2013, poz. 182 ze zm.).

²² A. Dylus, *Zasada pomocniczości a procesy transformacji*, *Pomoc Społeczna*, 1993, 9, s. 4.

- zasiłek okresowy,
- zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy,
- zasiłek i pożyczka na ekonomiczne usamodzielnienie,
- pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki,
- świadczenie pieniężne na utrzymanie i pokrycie wydatków związanych z nauką języka polskiego dla cudzoziemców, którzy uzyskali w Rzeczypospolitej Polskiej status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą,
- wynagrodzenie należne opiekunowi z tytułu sprawowania opieki przyznane przez sąd.

Świadczenia niepieniężne to:

- praca socjalna,
- bilet kredytowany,
- składki na ubezpieczenie zdrowotne,
- składki na ubezpieczenia społeczne,
- pomoc rzeczowa, w tym na ekonomiczne usamodzielnienie,
- sprawienie pogrzebu,
- poradnictwo specjalistyczne,
- interwencja kryzysowa,
- schronienie,
- posiłek,
- niezbędne ubranie,
- usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy,
- specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia,
- mieszkanie chronione,
- pobyt i usługi w domu pomocy społecznej,
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie - w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych²³.

Możliwość uzyskania wymienionej pomocy pieniężnej zależy od nieprzekroczenia przez beneficjenta przewidzianego ustawowo kryterium dochodowego²⁴. Uwzględnia się również tak zwaną dodatkową przesłankę, na przykład w przypadku zasiłku stałego - posiadanie przez wnioskodawcę określonego stopnia niepełnosprawności. Formą pomocy mogą być zatem: zasiłek stały, zasiłek okresowy, czy zasiłek celowy.

²³ Art. 36 Ustawy o pomocy społecznej (DzU z 2013, poz. 182 ze zm.).

²⁴ Od 1 października 2012 r. weszło w życie nowe rozporządzenie z 17 lipca 2012 r. w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (DzU z 2012, poz. 823).

Wspomniana powyżej pomoc o charakterze niepieniężnym stanowi istotne wsparcie mające na celu rozwiązanie przyczyny zaistniałego problemu. Często opiera się na działaniu rozłożonym w czasie. Nie polega zatem tylko na zadziałaniu na zdiagnozowany objaw nieprawidłowości, ale poszukuje źródła problemu. Praca socjalna, w myśl Ustawy o pomocy społecznej, świadczona jest na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Jest ona prowadzona: z osobami i rodzinami w celu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej oraz ze społecznością lokalną w celu zapewnienia współpracy i koordynacji działań instytucji i organizacji istotnych dla zaspokajania potrzeb członków społeczności²⁵.

Praca socjalna w odniesieniu do indywidualnej i grupowej aktywności człowieka realizowana jest metodą indywidualnego przypadku, grupową oraz środowiskową. Na uwagę zasługują także psychoterapia, poradnictwo, mediacja, czy rzecznictwo²⁶. Zadaniem pracy socjalnej jest uruchomienie aktywności beneficjenta, wsparcie go w wyjściu z trudnej sytuacji, w której się znalazł, a która przekracza jego możliwości wykonania określonych zadań, czy zrealizowania potrzeb²⁷. Celem jest również wyposażenie jednostki w kompetencje, które pozwolą jej na pełnienie ról społecznych – zgodnie z oczekiwaniami społecznymi. Role te dotyczą zarówno obszaru rodziny, jak i wykonywania pracy zawodowej. Praca socjalna z klientem (byłym osadzonym), skierowana na zdobycie przez niego zatrudnienia, a tym samym wejście w tak istotną współcześnie rolę zawodową, ma ogromne znaczenie dla jego readaptacji społecznej. Pozwala nie tylko na zdobycie środków koniecznych do utrzymania, ale na uzyskanie poczucia własnej wartości, bycia kompetentnym, samodzielnym. Wstępowanie w interakcje związane z wykonywaniem pracy ma charakter edukacyjny i kształtujący jednostkę jako członka społeczeństwa²⁸.

²⁵ Art. 45 Ustawy o pomocy społecznej.

²⁶ Por. I. Sierpowska, *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Kraków 2007, s. 176-179; Ł. Borkowski, R. Krajewski, S. Szymański, *Komentarz do Ustawy o pomocy społecznej wraz ze zbiorem przepisów wykonawczych*, Kutno 2005, s. 80.

²⁷ T. Tomaszewski podaje, że sytuacja trudna zazwyczaj zakłóca wewnętrzną równowagę przeciętnej sytuacji i uniemożliwia przebieg podstawowej aktywności i realizację zadania. Można wówczas mówić o deprywacji, przeciążeniu, utrudnieniu, konflikcie, czy zagrożeniu. Szerzej na ten temat: T. Samek, *Uczeń i nauczyciel w sytuacjach trudnych*, [w:] *Podstawy psychologii*, red. W. Pilecka, G. Rudkowska, L. Wrona, Kraków 1998.

²⁸ J. Rajewska de Mezer, *Rola organów pomocy społecznej wobec skutków eurosieroctwa*, *Studia Edukacyjne*, 2011, 15, s. 116. Pomoc osobom, które odbywały karę pozbawienia wolności dotyczy m.in. ustalenia niezdolności do pracy i niepełnosprawności, na podstawie ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU z 2011, nr 127, poz. 721 ze zm.) lub ustawy z 17 grudnia 1998 r.

Ustawa o pomocy społecznej wskazuje także na interwencję kryzysową jako formę pomocy o charakterze niepieniężnym. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, stanowi ona zespół interdyscyplinarnych działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Koncentruje się na przywróceniu równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobiegnie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej. Określone ustawowo działania polegają na dostarczeniu wspieranemu specjalistycznego poradnictwa w postaci pomocy psychologicznej, porady prawnej, także schronienia, posiłku i innej pomocy rzeczowej. Jednocześnie stanowią analizę aktualnej sytuacji oraz poszukują metod pozwalających przezwyciężyć trudną sytuację²⁹. Klasyczny model interwencji kryzysowej

polega na zapewnieniu wsparcia emocjonalnego i poczucia bezpieczeństwa, na pomocy w konkretnych sprawach, na zredukowaniu lęku dzięki opiekuńczości w okresie, kiedy zaburzona jest jasność myślenia i utrudnione właściwe decyzje i działania³⁰.

Interwencja kryzysowa jest z zasady pomocą doraźną, udzielaną w sytuacji nagłej, klasyfikowanej jako kryzysowa. Wobec zaistnienia potrzeby objęcia osoby lub rodziny opieką w dłuższym czasie, należy o konieczności udzielenia klientowi wsparcia powiadomić właściwy ośrodek pomocy społecznej lub powiatowe centrum pomocy rodzinie³¹. Jak pisze E. Włodarczyk, interwencję kryzysową powinien charakteryzować praktycyzm, szybkość działania, wsparcie emocjonalne, koncentracja na jednostce i jej aktualnym problemie, intensywność kontaktów, określenie realnych możliwości działania klienta, plan działania, a także wsparcie emocjonalne³².

Ustawa o pomocy społecznej przewiduje również możliwość skorzystania przez beneficjenta z poradnictwa specjalistycznego. Są to porady prawne, psychologiczne i rodzinne, świadczone osobom i rodzinom ze względu na trudności, konieczność wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód. Poradnictwo prawne polega przede wszystkim na udzielaniu informacji o obowiązujących przepisach

o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (DzU z 2009, nr 153, poz. 1227 ze zm.).

²⁹ I. Sierpowska, *Ustawa o pomocy społecznej*, s. 183.

³⁰ W. Badura-Madej, *Podstawowe pojęcia teorii kryzysu i interwencji kryzysowej*, [w:] *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych*, red. W. Badura-Madej, Katowice 1999, s. 27.

³¹ A. Prekurat, *Ustawa o pomocy społecznej z komentarzem*, Warszawa 2004, s. 93.

³² E. Włodarczyk, *Zdarzenie losowe i sytuacja kryzysowa*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych*, red. E. Włodarczyk, I. Cytłak, Poznań 2011, s. 325.

z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, czy ochrony praw lokatorów³³. Może przyjąć formę ustną i pisemną, a także być świadczone jednorazowo lub na poszczególnych spotkaniach. W praktyce dotyczy to przede wszystkim pomocy w sporządzaniu pism procesowych, wsparciu we właściwej interpretacji przepisów prawa i zrozumieniu treści korespondencji o charakterze formalnym, przesyłanej klientowi z różnych instytucji. Działania te uświadamiają często beneficjentowi problem, ale także wskazują na możliwość ochrony jego praw. Najczęściej dotyczą: kwestii rodzinnych (np. rozwiązania związku małżeńskiego, nałożonych zobowiązań alimentacyjnych, egzekucji komorniczej); rozwiązania problemów z uzyskaniem orzeczeń o niepełnosprawności i niezdolności do pracy; problematyki z zakresu praw lokatorów i prawa pracy. Problemy te bardzo często wzajemnie się nakładają, stąd istnieje potrzeba, a czasem konieczność skorzystania z fachowej pomocy.

Kolejną formą pomocy jest poradnictwo psychologiczne, które polega na diagnozowaniu, profilaktyce i terapii. Z kolei, poradnictwo rodzinne zajmuje się problemami wychowawczymi, problemami sprawowania opieki nad osobą niepełnosprawną, jak również terapią rodzinną. W niepieniężnych formach pomocy należy uwzględnić także: pomoc w uzyskaniu schronienia, posiłku i niezbędnego ubrania oraz objęcie osoby bezdomnej indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności (tj. wspieraniu w rozwiązywaniu jej problemów rodzinnych i mieszkaniowych oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia). Jest to również pomoc osobie samotnej, która ze względu na chorobę lub inne przyczyny wymaga pomocy drugich osób, a jest jej pozbawiona. Przysługuje jej pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych, które obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktów z otoczeniem. Specjalistyczne usługi opiekuńcze są świadczone przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym i stanowią usługi dostosowane do szczególnych potrzeb jednostki wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności³⁴.

Współpracę pomiędzy instytucjami penitencyjnymi a systemem pomocy społecznej reguluje Porozumienie zawarte 13 czerwca 2000 r. pomiędzy Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej a Centralnym Zarządem Służby Więziennej w sprawie zasad współpracy w dziedzinie organizacji pomocy

³³ Art. 46 Ustawy o pomocy społecznej.

³⁴ H. Karaszewska, *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne. Pomoc postpenitencyjna jako forma zapobiegania przestępczości i szansa na społeczną readaptację skazanych*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych*, s. 255-257.

na rzecz osób zwalnianych z zakładów karnych i aresztów śledczych oraz rodzin osób pozbawionych wolności³⁵. W przypadku ośrodków pomocy społecznej współpraca ta polega przede wszystkim na informacji o osobach zwalnianych z zakładów karnych i ich rodzinach (termin zwolnienia, potrzeby socjalne skazanego i jego rodziny) oraz informacji o wywiązywaniu się przez umawiające się strony z realizacji zadań statutowych sprzyjających readaptacji społecznej. Pracownicy socjalni mogą kontaktować się ze skazanymi już w trakcie przebywania przez nich na terenie zakładów karnych³⁶. Z kolei, wsparcie w aktywizacji zawodowej jest możliwe w myśl ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (DzU z 2008, nr 69, poz. 415), która określa zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej. Sytuacja izolacji zdecydowanie utrudnia powrót na rynek pracy byłych skazanych. Zależy, oczywiście, od czasu przebywania w zakładzie karnym, faktu wykonywania pracy podczas pobytu w zakładzie i wyuczonego zawodu, czy umiejętności konkretnej osoby, ale powrót ten nie będzie łatwy. Jak pisze M. Korsak,

poprawa tej sytuacji wymaga z wielokrotnych wysiłków ze strony funkcjonariuszy służby więziennej odpowiedzialnych za readaptację społeczną, w tym zawodową oraz szerzej – zmian w samym systemie więziennictwa, związanych ze współpracą z podmiotami zewnętrznymi, w tym organizacjami pozarządowymi³⁷.

Podjęmowane przedsięwzięcia na terenie zakładów karnych dotyczą tak zwanych projektów systemowych, jak na przykład szkolenia, kursy dla więźniów, aby potrafili wejść na rynek pracy po opuszczeniu zakładu karnego.

Praca z osobami opuszczającymi zakład karny może powodować problemy nie tylko z powodu braku kwalifikacji zawodowych beneficjentów, ale także niechęci do wykonywania pracy za określone wynagrodzenie, oporu wobec konieczności systematycznego jej realizowania, czy przesłanek związanych z niepełnosprawnością skazanego, które utrudniają powrót na rynek pracy³⁸. Z badań E. Mazur³⁹ wynika, że osoby opuszczające zakład

³⁵ I. Dybalska, *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego – między diagnozą a działaniem*. Publikacja w ramach projektu „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji”, realizowanego w latach 2008-2013, s. 73.

³⁶ Zob. www.mpips.gov.pl

³⁷ M. Korsak, *Więźniowie na rynku pracy w Polsce*, Biuletyn FISE, 11, Warszawa 2008, s. 6.

³⁸ Pomoc dla osób opuszczających zakłady karne spełniających przesłanki uzyskania orzeczenia o niepełnosprawności realizowana jest na podstawie Ustawy z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU z 2011, nr 127, poz. 721 ze zm.).

karny zdają sobie sprawę, że będą miały trudności z uzyskaniem zatrudnienia; 91% chce znaleźć pracę, ale jednocześnie wskazuje, iż jej podjęcie zależy od oferty. Autorka przytacza wyniki, które wskazują, iż 26% skazanych podjęłoby pracę za wynagrodzenie 1000-1400 zł netto, 43% deklaruje chęć pracy o zarobkach kształtujących się w przedziale 1500-1800 zł netto, a 31% w przypadku zarobków powyżej 2000 zł netto. Deklaracja dotycząca chęci wykonywania pracy przez byłych skazanych zależy, co wydaje się naturalne, od zaferowanych zarobków, ale także należy uwzględnić szanse zatrudnienia w określonym regionie kraju, popyt na wyuczony i wykonywany przez jednostkę zawód, czy kwalifikacje jednostki. Jak pisze A. Kieszkowska,

podjęcie przygotowania do usamodzielnienia w środowisku lokalnym będzie wymagało od skazanego rozpoznania własnych możliwości w zakresie podejmowania nowych ról społecznych na wolności. Przekonanie, że poradzi sobie w środowisku otwartym, wskazuje na jego wielką determinację do zmiany, ale często wynika z braku krytycznego podejścia do własnych możliwości i oczekiwań ze strony środowiska społecznego, zwłaszcza zawodowego. Życie w izolacji zawęża spojrzenie na rzeczywistość, osadzony postrzega ją fragmentarycznie, często przez pryzmat poprzednich doświadczeń⁴⁰.

Sytuacja, w której skazany przebywając w izolacji skorzystał z możliwości uzupełnienia wykształcenia, ukończenia kursu daje pewne podstawy do uzyskania zatrudnienia, ale jednocześnie wskazuje na możliwość przekwalifikowania się, uzyskiwania nowych umiejętności, bez względu na wyuczony bądź wykonywany wcześniej zawód.

Readaptacji społecznej mają również służyć działania podejmowane przez kuratorów sądowych zawodowych i społecznych wobec osób opuszczających zakład karny⁴¹. Zgodnie z obowiązującymi przepisami (art. 3), wykonują oni swoje obowiązki zarówno w środowisku podopiecznych, jak i na terenie zakładów karnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz leczniczo-rehabilitacyjnych. Oddziaływania prowadzone już na terenie instytucji, placówki, w której przebywa jednostka to optymalne rozwiązanie służące readaptacji społecznej.

W literaturze zwraca się uwagę, że w zachodnich systemach probacyjnych kuratorzy obecni są już na etapie odbywania kary w zakładach karnych, a praca w środowisku

³⁹ Badania przeprowadzone zostały w 2010 roku na grupie 100 mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności. Szerzej na ten temat: E. Mazur, *Szanse i bariery readaptacji społecznej*, [w:] *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, cz. II, red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, Kraków 2012, s. 303-318.

⁴⁰ A. Kieszkowska, *Wolność, wybór, odpowiedzialność i zobowiązanie przed sobą i grupą w warunkach probacji*, [w:] *Tożsamość grupowa*, s. 271.

⁴¹ Ustawa z 27 lipca 2001 r o kurateli sądowej (DzU z 2001, nr 98, poz. 1071 ze zm.).

zamkniętym to po prostu jeden z przejawów ich specjalizacji. Pracują ze skazanym od początku odbywania kary, pomagają przystosować się do warunków więziennych, otaczają opieką rodziny więźniów, organizują również pomoc następczą, czyli postdeliktualną⁴².

Obowiązujący w Polsce Kodeks karny wykonawczy wyznacza kuratorom następujące zadania: nawiązanie kontaktu ze skazanym na terenie zakładu karnego; ustalenie ze skazanym zakresu pomocy w społecznej readaptacji oraz sposobu jej udzielenia; podejmowanie czynności mających na celu przygotowanie skazanego do zwolnienia z zakładu karnego; współdziałanie w tym zakresie z administracją zakładów karnych. Okres sześciu miesięcy przed opuszczeniem przez skazanego zakładu karnego to wyznaczony czas do nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym. Badania T. Karczewskiego⁴³ pokazują, iż więźniowie oczekują kontaktu i pomocy kuratora (m.in. pomocy w uzyskaniu porad prawnych, odnalezieniu się w nowej sytuacji i aklimatyzacji w społeczeństwie, pomocy w uzyskaniu zatrudnienia) już w trakcie odbywania kary. Warto jednak zwrócić uwagę, że nie wszyscy skazani po opuszczeniu zakładu karnego wymagają szczególnego trybu przygotowania ich do życia na wolności. W grupie tej są także skazani, których poziom samodzielności jest wysoki. Wynika to z ugruntowanej, stabilnej sytuacji osobistej i zapewnionego miejsca powrotu po odbyciu kary. Zatem, zastosowanie tego trybu powinno dotyczyć tylko tych skazanych, którzy nie poradzą sobie z problemami na wolności i jednocześnie godzą się na współdziałanie⁴⁴. Widoczne jest to w konstruowaniu wspólnie z kuratorem sądowym tak zwanego programu wolnościowego, który poprzedzony jest analizą akt penitencjarnych, akt sprawy karnej, a także sytuacji rodzinnej i środowiskowej skazanego⁴⁵. Powinien wskazywać podstawowe problemy adaptacyjne skazanego, które, jak podaje M. Kokorzecka-Piber, najczęściej dotyczą bezdomności i jej przyczyn, braku zawodu, stałego źródła dochodu, nawyku do pracy oraz braku umiejętności jej szukania, także ubóstwa rodziny, konfliktów, problemów wychowawczych z dziećmi, utraty więzi, odrzucenia,

⁴² D. Wójcik (red.), *Kuratela sądowa*, Warszawa 2010, s. 70.

⁴³ Badania zostały przeprowadzone na grupie recydywistów penitencjarnych przebywających w Zakładzie Karnym w Kaliszu. Szerzej na ten temat: T. Karczewski, *Kuratela sądowa w kontekście oczekiwań recydywistów penitencjarnych i możliwości kuratorów*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001, s. 299-315.

⁴⁴ W. Liszke, *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, *Probacja*, 2009, 3-4, s. 115-116.

⁴⁵ Czynności związane z przygotowaniem skazanego do zwolnienia reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12 czerwca 2003 roku w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych.

braku wsparcia, patologicznych form zachowań (np. nałogi czy skłonności do stosowania przemocy), niewłaściwej postawy wobec siebie i innych, kontaktów ze środowiskiem o charakterze przestępczym, jak również braku świadomości własnych problemów i potrzeb oraz niechęci do ich ujawnienia⁴⁶. Programy wolnościowe dotyczą zazwyczaj różnorodnych problemów związanych z sytuacją osobistą, rodzinną i socjalno-bytową skazanego. Udzielana pomoc ma charakter wielowątkowy i wymaga stopniowania trudności.

Przygotowanie skazanego do zwolnienia odbywa się poprzez realizację zadań z tak zwanych czterech faz. Pierwsza dotyczy zbierania informacji o skazanym i jego środowisku rodzinnym, druga – opracowania programu wolnościowego, trzecia – realizacji zadań zawartych w programie i czwarta – oceny efektów podjętych działań i jednocześnie zakończenia programu⁴⁷. Realizacja wszystkich zadań wymaga nie tylko aktywności kuratorów, ale samych skazanych, którzy powinni uczestniczyć w procesie rozwiązywania problemów dotyczących ich powrotu do środowiska osób wolnych⁴⁸.

Świadczeniem pomocy względem osób opuszczających zakład karny zajmują się także organizacje pozarządowe, co regulują ustawy z 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (DzU z 2001, nr 79, poz. 855 ze zm.) oraz 6 kwietnia 1984 r. Ustawa o fundacjach (DzU z 1991, nr 46, poz. 203 ze zm.). Do instytucji, których celem działalności jest szeroko rozumiana pomoc należą na przykład: „Patronat” – Stowarzyszenie Readaptacji Społecznej i Pomocy Uwięzionym i ich Rodzinom, Stowarzyszenie Resocjalizacji, Rehabilitacji i Pomocy Społecznej im. H.Ch. Kofoeda, Towarzystwo Opieki nad Więźniami, Fundacja Profilaktyki i Resocjalizacji „Druga Szansa”, Fundacja Pomocy Wzajemnej „Barka”, Stowarzyszenie Pomocy Osobom Wychodzącym na Wolność „Emaus”, czy Powołana przez Prezesa Rady Ministrów Rada Główna do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, zajmu-

⁴⁶ M. Kokorzecka-Piber, *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Warszawa 2008, s. 300-301.

⁴⁷ W. Liszke, *Przygotowanie skazanego do życia*, s. 116, 117.

⁴⁸ Rolę pomocy postpenitencjarnej podkreślają również Europejskie Reguły Więzienne, akcentując konieczność przygotowania osób pozbawionych wolności do życia poza zakładem karnym poprzez zastosowanie środków służących reintegracji społecznej: pracy, edukacji i kontaktów ze światem zewnętrznym. Istotna jest również współpraca z zewnętrznymi służbami społecznymi (reguła 7). Natomiast, reguła 33 zawiera zasady postępowania ze skazanym przed jego zwolnieniem (m.in. w znalezieniu mieszkania, zatrudnienia oraz uzyskaniu potrzebnych do funkcjonowania na wolności dokumentów). Rekomendacja Rec. (2006) 2 Komitetu ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęta przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów). Szerzej na ten temat: D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998, s. 148-149.

jące się koordynacją współdziałania organów państwowych i przedstawiciele społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości, wykonywaniu orzeczeń, a także wykonywaniu kontroli społecznej i dokonywaniu oceny polityki penitencjarnej.

Uwzględnione w niniejszym artykule formy udzielania pomocy osobom opuszczającym zakłady karne wskazują na możliwość skorzystania z wieloaspektowej pomocy, która powinna skutkować readaptacją społeczną byłego skazanego. System pomocy społecznej nie jest wolny od problemów codziennego funkcjonowania. Przede wszystkim, dotyczy to sytuacji braku koordynacji i spójności oddziaływań. Problemem jest ograniczona sieć powiązań pomiędzy poszczególnymi instytucjami, ponieważ

podmioty działają w sposób niezależny i udzielają pomocy postpenitencjarnej oraz planują ją wyłącznie w zakresie swoich wytycznych wynikających z ustaw, rozporządzeń czy też z założeń statutowych. Ważne jest, by działając w granicach własnych koncepcji, podejmować współpracę z innymi instytucjami⁴⁹.

Osoby zajmujące się niesieniem pomocy, pochodzące z różnych środowisk zawodowych, jednocześnie działające we wspólnym interesie, powinny znać swoje możliwości i ograniczenia, a przede wszystkim posiadać zdolność wspierania się i utrzymywania kontaktu zawodowego⁵⁰. Proces readaptacji społecznej byłego skazanego nakłada obowiązek aktywności na wiele podmiotów. Przygotowanie merytoryczne stron udzielających pomocy, umiejętność zrozumienia problemów, chęć poszukiwania rozwiązań stają się podstawą powyższego procesu. Jego złożoność wymaga od osób udzielających pomocy znajomości mechanizmów funkcjonowania jednostki w środowisku izolacyjnym, a przede wszystkim skutków (np. wyuczona bezradność), które powodują już na wolności brak umiejętności funkcjonowania w środowisku ludzi wolnych. Rozpatrując proces readaptacji społecznej, należy uwzględnić w nim działania w warunkach izolacyjnych, jak i wolnościowych. W trakcie pobytu w zakładzie karnym jest to prawidłowe skonstruowanie pracy korekcyjnej prowadzonej przez wychowawców i psychologów, konstruowanie indywidualnych planów resocjalizacji opartych na dogłębnej diagnozie sytuacji skazanego, także prowadzenie polityki informacyjnej odnośnie uprawnień i obowiązków przysługujących po opuszczeniu zakładu oraz udzielanie informacji o instytucjonalnym systemie wsparcia. Ważne jest także wyposażenie skazanego w kompetencje niezbędne do zaistnienia w środowisku otwartym (np. kwalifikacje zawodowe).

⁴⁹ *Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom. Wybrane zagadnienia*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2005, s. 8.

⁵⁰ I. Dybalska, *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego*.

Natomiast, po opuszczeniu zakładu karnego niezbędne jest skonstruowanie indywidualnego planu pomocy (pieniężnej: właściwe zasiłki i niepieniężnej: praca socjalna oraz specjalistyczne poradnictwo), na podstawie Ustawy o pomocy społecznej, opartego na zasadzie pomocniczości zmierzającej do aktywizacji podmiotu. Istotne jest właściwe współdziałanie pomiędzy instytucjami wchodzącymi w skład szeroko pojętego systemu wsparcia (organami pomocy społecznej, powiatowymi urzędami pracy, kuratorami sądowymi), a także pomoc udzielana przez organizacje pozarządowe posiadające w swoich celach statutowych działania na rzecz readaptacji i reintegracji społecznej skazanych⁵¹.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrozik W., *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Badura-Madej W., *Podstawowe pojęcia teorii kryzysu i interwencji kryzysowej*, [w:] *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej. Poradnik dla pracowników socjalnych*, red. W. Badura-Madej, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1999.
- Borkowski R., Krajewski R., Szymański S., *Komentarz do ustawy o pomocy społecznej wraz ze zbiorem przepisów wykonawczych*, Wydawnictwo Prawnicze „Leges”, Kutno 2005.
- Dybalska I., *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego – między diagnozą a działaniem*. Seria poświęcona klientom pomocy społecznej. Poradnik dla służb społecznych. Publikacja w ramach projektu „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji”, realizowanego w latach 2008-2013.
- Dylus A., *Zasada pomocniczości a procesy transformacji*, *Pomoc Społeczna*, 1993, 9.
- Gajdus D., Gronowska B., *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Wydawnictwo TNO-IK, Toruń 1998.
- Gardocki L. *Prawo karne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2001.
- Gontarz J., *Celem jest pomoc*, [w:] *Fundusze Europejskie w Polsce. Integracja społeczna i zawodowa*, Biuletyn Informacyjny, marzec 2010.
- Hołyst B., *Bariery resocjalizacji penalnej*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. 1, red. B. Hołyst, Instytut Problematyki Przestępczości, Warszawa 1984.
- Karaszevska H., *Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne. Pomoc postpenitencjarna jako forma zapobiegania przestępczości i szansa na społeczną readaptację skazanych*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych. Z teorii i praktyki pracy socjalnej*, red. E. Włodarczyk, I. Cytlak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2011.
- Karaszevska H., Rajewska de Mezer J., Silecka E., *Pomoc postpenitencjarna i jej rola w procesie readaptacji osób opuszczających zakład karny*, [w:] *Kulturowe konteksty zachowań aspo-*

⁵¹ H. Karaszevska, J. Rajewska de Mezer, E. Silecka, *Pomoc postpenitencjarna i jej rola w procesie readaptacji osób opuszczających zakład karny*, [w:] *Kulturowe konteksty zachowań aspo-*

Implicacje dla profilaktyki i resocjalizacji, red. S. Badora, Kielce 2013, s. 310.

- tecznych. *Implikacje dla profilaktyki i resocjalizacji*, red. S. Badora, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2013.
- Karczewski T., *Kuratela sądowa w kontekście oczekiwań recydywistów penitencjarnych i możliwości kuratorów*, [w:] *Więziennictwo. Nowe wyzwania*, red. B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępnia, UAM, CZSW, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001.
- Kieszkowska A., *Wolność, wybór, odpowiedzialność i zobowiązanie przed sobą i grupą w warunkach probacji*, [w:] *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, cz. II, red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Kokorzecka-Piber M., *Przygotowanie skazanego do życia na wolności*, [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. T. Jedynak, K. Stasiak, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008.
- Korsak M., *Więźniowie na rynku pracy w Polsce*, Biuletyn FISE, 11, Warszawa 2008.
- Linowski K., *Wsparcie społeczne a warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, Radom 2010.
- Liszke W., *Przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego przez kuratora sądowego*, *Probacja*, 2009, 3-4.
- Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 1994.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2003.
- Mazur E., *Szanse i bariery readaptacji społecznej*, [w:] *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, cz. II, red. W. Ambrozik, A. Kieszkowska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Pindel E., *Ułatwienia i trudności na drodze do readaptacji społecznej po karze pozbawienia wolności*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne i ich rodzinom. Wybrane zagadnienia*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, Kraków 2005.
- Porowski M., *Psychospołeczne aspekty pomocy dla więźniów*, [w:] *System penitencjarny i post-penitencjarny w Polsce*, red. T. Bulenda, R. Musiśłowski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- Prekurat A., *Ustawa o pomocy społecznej z komentarzem*, Warszawa 2004.
- Rajewska de Mezer J., *Rola organów pomocy społecznej wobec skutków eurosieroctwa*, *Studia Edukacyjne*, 2011, 15.
- Rekomendacja Rec. (2006) 2 Komitetu ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (przyjęta przez Komitet Ministrów 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).
- Samek T., *Uczeń i nauczyciel w sytuacjach trudnych*, [w:] *Podstawy psychologii*, red. W. Pilecka, G. Rudkowska, L. Wrona, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998.
- Sierpowska I., *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Kraków 2007.
- Skafiriak, *Kobiety w warunkach izolacji więziennej a ich readaptacja do życia na wolności*, [w:] *Pomoc postpenitencjarna w kontekście strategii działań resocjalizacyjnych*, red. B. Skafiriak, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2000.
- Stępnia P., *Pomoc społeczna i pomoc postpenitencjarna jako wsparcie społecznej readaptacji skazanych. Pojęcie, geneza i rozwój*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

- Włodarczyk E., *Zdarzenie losowe i sytuacja kryzysowa*, [w:] *Człowiek wobec krytycznych sytuacji życiowych*, red. E. Włodarczyk, I. Cytlak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2011.
- Wójcik D. (red.), *Kuratela sądowa*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (DzU z 2003, nr 112, poz. 1064 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3 stycznia 2012 r. w sprawie Funduszu Pomocy Osobom Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnej (DzU z 2012, poz. 49).
- Rozporządzenie z 17 lipca 2012 r. w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (DzU z 2012, poz. 823).
- Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU z 2013, poz. 182 ze zm.).
- Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (DzU z 2009, nr 153, poz. 1227 ze zm.).
- Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU z 2011, nr 127, poz. 721 ze zm.).
- Ustawa z 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (DzU z 2008, nr 164, poz. 1027 z późn. zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (DzU z 1997, nr 90, poz. 557 ze zm.).
- Ustawa z 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (DzU z 2012, nr 153, poz. 1228 ze zm.).

